

„K čemu je dobrá válka?“ Glosa

“War! What Is It Good For?” A Remark

Ivana Holzbachová

Název mé glosy přejímá název knihy, kterou jsem nedávno dostala do ruky. Možná je už trochu zastaralá, autor – Ian Morris – ji vydal v r. 2014, její překlad byl u nás vydán předloni. Přesto se domnívám, že by si zasloužila pár slov.

Ian Morris (nar. 1960) je mezinárodně významný britský historik, momentálně učí na Stanfordově univerzitě. Publikoval čtrnáct knih, z nichž *Why the West Rules – For Now* (2010) byla přeložena do třinácti jazyků. Na tuto knihu se v té, kterou jsem měla v ruce já, často odvolává. Kniha *K čemu je dobrá válka* má podtitul „Konflikty a pokrok civilizace“¹ a Morris se jí zařazuje do řady historiků a filozofů, kteří se pokoušejí nalézt jakási obecná pravidla, podle nichž se utvářejí dějiny. Tím mne zaujal na prvním místě. Na druhém místě tím, jak jeho pravidlo vypadá a do čeho ústí.

Morris na základě různých statistických pramenů tvrdí, že během vývoje lidstva ubývá násilí, resp. násilných smrtí. Podle výzkumu antropologů dosahuje míra smrtícího násilí v malých společnostech 10–20 %, zatímco moderní statistiky uvádějí, že ve dvacátém století – přes dvě světové války – byla tato míra pouze 1–2 % (s. 55). Morris se ptá proč a v této souvislosti se

dostává k pojmu války. Rozlišuje dva typy válek: produktivní a neproduktivní (případně kontraproduktivní). Ty produktivní vedou k vytvoření mocného státu (Leviatana), který dokáže zajistit svým občanům nebo poddaným vnější i vnitřní mír a relativní blahobyt. Neproduktivní válka naopak nevede k žádnému rozšíření území, ani ke vzniku nového státu. Nemá žádné podstatné politické důsledky. Jejím vyústěním je zrušení území jednoho nebo případně obou válčících stran. Jako historik pak Morris zkoumá vývoj válečnictví od pravěku k dnešku. Konstatuje, že existují jisté analogie mezi různými civilizacemi. Předpokladem pro vznik produktivní války byl rozvoj zemědělství, a proto velké civilizace vznikaly v tzv. šťastném podnebním pásmu, které se táhne zhruba přes jižnější oblasti Evropy, přes část Indie, jižnější Čínu a střední Ameriku. Produktivní války zde mohly vznikat proto, že zde byla vyšší hustota obyvatelstva, které bylo zároveň svým způsobem života vázáno k půdě. Napadení tedy nemohli utéci a usadit se jinde, protože pro ně už neexistoval „prázdný“ prostor. Rozvíjely se bojové techniky a zároveň techniky obranné, mohli bychom říci, že probíhaly závody ve zbrojení. Morris zdůrazňuje, že i tyto závody byly v něčem přínosné, protože některé vynálezy vytvořené původně pro válku se daly využít i v míru. Prvním obdobím, kdy probíhaly

1 V originále *Conflict and the Progress of Civilization from Primates to Robots* (pozn. red.).

produktivní války, vznikaly a zanikaly státy a říše, bylo období přibližně od 3300 př. n. l. do počátku našeho letopočtu. Pak nastává období kontraproduktivní války, které končí cca 1415 (bitva u Agincourtu a bitva u Ceuty). V bitvě u Ceuty Portugalci drtivě zvítězili nad Araby; od této doby Evropané nejenže zastavili výboje Arabů do evropské oblasti, ale začali je zatlačovat a posléze se také začali zmocňovat území mimo Evropu. Začíná pětisetletá válka, při níž Evropa (téměř) dobývá svět. To končí první světovou válkou a „krátkým“ dvacátým stoletím do r. 1989. Od té doby až po dnešek převládá americké impérium v tom smyslu, že USA jsou nejsilnější velmocí.

V jednotlivých obdobích se mohlo vystřídat několik říší, protože – a zde se Morris odvolává na Clausewitze – i vítězství má svůj kulminační bod (pokles výnosů z dobývání), za nímž nastává rozklad, říše už není s to udržet své hranice, válka se stává kontraproduktivní, rozbíjí společnosti, ožebračuje lidi a ohrožuje jejich životy (s. 104). Obvykle se objevují nemoci přinášené nájezdníky (viz osud středoamerických říší po „objevení“ Ameriky).

Období kontraproduktivní války se netýká jen Evropy. Každý region v té době „osciloval podle vlastního rytmu mezi produktivní a neproduktivní válkou, a to zejména proto, že úspěch jednoho království ve vyhánění nájezdníků obvykle vyvolával tlak na království sousední“ (s. 120).

I evropské války v druhé polovině druhého tisíciletí byly dobovačné a i ony za sebou nechávaly pustiny. Ty se ale po nějaké době začaly pozitivně rozvíjet a podle Morrise se koncem 19. st. už celý svět stával bohatší než jindy v minulosti

(s. 208). Ještě v r. 1910 byla planeta mírumilovnější a prosperovala více než kdy předtím. Bylo to tím, že svět byl ovládnán „globálním policistou“ – Velkou Británií. V roce 1914 se jí však moc vymkla z ruky. Neobnovila se ani po válce a ani Spojeným státům, ani Rusku se nepodařilo Velkou Británii nahradit. Do toho přišla velká hospodářská krize a Hitler. Ale i kdyby vyhrál druhou světovou válku, mohl by Hitler „civilizační proces zpomalit, ale ne úplně zastavit“ (s. 241).

V následujícím období byl mír zaručen strachem z jaderných zbraní. Až po roce 1989 se USA neočekávaně stávají „globálním globocopem“. Převaha Spojených států však neznamená definitivní bezpečí pro svět. „Čím lépe Washington udržuje globální řád, tím bohatšími a silnějšími se stávají jeho potenciální rivalové“ (s. 301), západní Evropa, východní Asie, jihozápadní Asie nebo území bývalého Sovětského svazu. Pokud jde o západní Evropu a USA, obě mocnosti se potřebují navzájem, avšak např. vztah mezi Čínou a USA se podobají vztahu mezi Německem a Velkou Británií před první světovou válkou. Situaci zhoršuje fakt, že USA na tom nejsou hospodářsky nejlépe. Když k tomu přičteme problémy s klimatem, dá se předpokládat, že padesátá léta našeho století budou velice nebezpečná. Případná třetí světová válka by byla daleko děsivější než druhá. K tomu by mohly přispět pokroky vědy a techniky, které mohou zasahovat do oblasti zbraní, případně se týkat i samotných vojáků, a to v tom smyslu, že by mohlo dojít k jejich „kyborgizaci“ nebo ke genetickým změnám (vytvoření člověka – válečníka) nebo ke spojení obojího.

Závěr Morrisovy knihy je (snad trochu chtěně) relativně optimistický: Musíme uhrát koncovku zručně. „To znamená, že Spojené státy musí příštích čtyřicet či více let udržet své výdaje na armádu a svou připravenost na úrovni, která je činí věrohodným leviatanem.“ (S. 349.) Předpokladem je, aby si daly do pořádku finance a aby měly rozumné politiky, podobné těm, které měly za studené války, zejména J. F. Kennedyho. Západ by je v tom měl podporovat, ale musí jim také v případě potřeby říci věci, které nechťejí slyšet. Nejdůležitější rozhodnutí však připadne rivalům USA. Spojené státy musí být silné, ale musí jim zároveň uvolnit prostor pro mírový rozvoj. Morris věří, že pořád platí římské přísloví „chceš-li mír, připravuj se na válku“. Poslední slova jeho knihy znějí: „Pokud skutečně chceme svět, kde válka není dobrá absolutně k ničemu, musíme uznat, že válka má stále svou úlohu.“ (S. 350.)

Morris tedy vytváří jakoby cyklickou teorii (produktivní válka x kontraproduktiv-

ní válka), která však díky pokroku v lidské organizaci i ve schopnosti válčení přechází ve spirálu. Dnes se už nejedná o jednotlivé oblasti světa, nýbrž o svět samotný. Jako historik má po ruce mnoho dokladů své teze. Je více než pravděpodobné, že narazí na mnohé kritiky, kteří budou využívat tytéž nebo jiné argumenty. Historie jich poskytuje nepřeborné množství. V každém případě je zakončení jeho knihy varující, vzbuzuje ve mně strach, ale zároveň také jisté pobouření. Morrisovo hluboké přesvědčení, že naše budoucnost závisí na Spojených státech, nenechá v klidu mnoho dalších lidí.

Kromě toho však Morris nakouzl zvláště v závěrečné části svého díla spoustu dalších dnes aktuálních problémů, zejména na těch, které souvisí s důsledky vývoje vědy a techniky – píše dokonce o novém evolučním skoku ve vývoji lidstva.

Jeho kniha je zajímavá, čtivá a nutí k zamyšlení. I když pacifistu pobuřuje, bude dobré si ji přečíst.

doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
holzbach@phil.muni.cz